

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Інститут післядипломної освіти

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені
Н. В. Остроградського

**УПРАВЛІНСЬКІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ ОСВІТИ**

*Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(20 квітня 2016 року)
I частина*

Харків - 2016

In the article the influence of methodical work for the development of professional competence of the teacher is uncovered, the conditions that contribute to the professional and personal formation of the teacher of the technical school are qualified.

Keywords: *methodical work, scientific and methodical work,, professionalism, professional skills, professional competence.*

УДК 159.9

ПОТРЕБА У ПОДОЛАННІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ВОЛЬОВОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ДЛЯ РІЗНИХ ТЕМПЕРАМЕНТІВ

Бровченко А. К.

У статті розглядається проблема визначення загальних психофізіологічних та набутих основ вольової саморегуляції. Описана потреба у подоланні внутрішніх та зовнішніх перешкод, притаманні живим істотам, зокрема тваринам та людині в найбільшому ступені, на всіх рівнях їх потреб. Зроблена спроба поєднати філософське розуміння свободи та її спрямування з проявами і напрямками вольової саморегуляції у межах різних темпераментів.

Ключові слова: *воля та свобода; вольова саморегуляція; потреба у подоланні, вольові якості, притаманні різним темпераментам.*

Постановка проблеми. На рівні буденної свідомості практично про кожну психічну якість люди дають визначення, виходячи з її ролі в психічному житті людини: "... це є те, що..." Тобто – фактично – сучасна психологія визначає функції, але не відповідає на запитання, що ці функції здійснює, часто задовольняючись простою, але не вичерпною відповіддю – мозок. Те ж можна відзначити про визначення волі, як про одне із найскладніших і суперечливих понять психології. Її часто визначають як властивість, що здійснює керівництво виконанням наших бажань, що перетворює наші мотиви в дії. Існуючі визначення або занадто узагальнені або описові. У загальному сенсі воля розглядається в психології як здатність людини до свідомої саморегуляції. Воля необхідна як для здійснення дії, так і для відмови від неї. Багато хто з досить серйозних дослідників волі взагалі не вважають, що в основі всіх вольових якостей і процесів лежить якимсь єдине явище і єдині психологічні механізми, критикуючи всякого, шукаючого ці єдині основи. Існуючі розходження в розумінні волі, а головне – труднощі об'єктивного вивчення цього явища (оскільки поза активністю людини воля не проявляються і її так само важко виділити в чистому вигляді з комплексу інших психологічних феноменів) привели до того, що багато авторів сумніваються в реальному існуванні волі. Цей конфлікт двох таборів психологів, що вірять у волю як якийсь цілісний феномен і заперечуючих це, досить докладно проаналізував прихильник другої точки зору Е.П.Ільїн.

Формулювання мети статті. Згідно з означеною проблемою, в даній статті буде проаналізоване питання про необхідність чіткого визначення вольової саморегуляції та її природних меж, а також можливостей їх розширення шляхом виховання та самовиховання. Одним із завдань у цьому

випадку стає співставлення поняття волі з філософським поняттям свободи самовизначення та проблеми зумовленості і неминучості, які людина, як свободна істота, здатна долати, розвиваючись як особистість і долаючи свою психофізіологічну обмеженість.

Аналіз досліджень та виклад основного матеріалу статті. Образно воля представляється енергією нашої цілеспрямованої активності, необхідної для подолання зовнішніх, а насамперед внутрішніх перешкод для досягнення поставленої мети. Втім, іноді для того, щоб поставити мету, теж необхідне внутрішнє зусилля. Основним елементом волі вважають акт усвідомленого прийняття рішення. Це сила, здатна виводити людину зі стану спокою й зупиняти її інерційну або просто недоречну активність, керуючись завжди вищим мотивом і вищою потребою, ніж потреба задоволеності тут і зараз.

Тільки навчившись керувати нижчими потребами, навчившись їх контролювати, ми можемо актуалізувати вищі, відриваючись від необхідності їх (нижчі) задовольняти, а не задовольнивши неодмінно повною мірою, як це стверджують багато дослідників, що спираються на піраміду потреб Маслоу.

Нам відомий універсальний закон, що прийшов з фізики, але, застосований далеко за її межами – закон ентропії, що стверджує, що всяка активність спрямовується до загасання, всякий рух – до спокою, кожна різниця між системами – згодом сходиться нанівець. І це дійсно справедливо для фізичних тіл, але тільки в тому випадку, якщо вони не є живими. У живій природі закон ентропії чомусь припиняє (можливо, тимчасово) свою дію. Живі істоти, починаючи з найпримітивніших, активно черпають енергію з оточуючого простору, ростуть, розмножуються, захищають себе. І чим складніше організм, тим активніше він пручається впливам ззовні, підкоряє й використовує закони фізичного світу для досягнення власних потреб, а на вищих сходах розвитку, коли ми можемо говорити вже про існування волі, тобто у людини, починається опір і на рівні законів природи. З'являється свобода, зрозуміло, не відмови від свого тілесного, тваринного, але керування собою на цьому рівні, коли інстинктивне перестає бути необхідністю й чітко визначеною програмою. У результаті виявляється, що завдяки вольовій саморегуляції, людина не тільки найрозумніша, але й найбільш свободна істота серед існуючих на землі. Волю вважають близькою до поняття свободи в екзистенціальній психології. Взагалі, недарма в нашій мові воля є синонімом слова свобода.

Філософи називають два види свободи: «свобода від» – від насильства, від впливу, від обмежень природних і соціальних законів, і «свобода для» – діяти, мислити, відчувати, вірити. Психологи у свою чергу запропонували два види мотивації, здатної вивести людину зі стану спокою або зупинити його активність, коли вона недоцільна: мотивація уникнення й мотивація досягнення, що лежать в основі вольових актів. Ми знаємо, що когось більшою мірою мотивують позитивні емоції, прагнення до успіху й нових вершин, інших – уникнення невдач, сумів, біль. У другому випадку, власне, біль і мотивує – страх, сум, втрата ресурсів. Вони вже є, і цей хтось прагне їх компенсувати або зберегти те, що залишилося. Але чи завжди позитивна спрямованість мотивації

перших? Прагнення до влади, гнів, нудьга, незадоволеність наявним часто лежать в основі мотивації досягнення, що в кожному разі пов'язане з неприємними емоціями й станами. Піднесення творця, натхненне занурення в світ мистецтва, радісна гра дитини – не містять в основі боротьбу мотивів і взагалі ніяку боротьбу із зовнішніми й внутрішніми перешкодами, не спрямовані до мети, тобто не мають до проявів волі в нашому розумінні практично ніякого відношення.

Відповідно до теорії А.Маслоу, людина задоволена фізіологічно, на рівні інстинктивно-тваринного, якщо побажає чогось, то вищого й більшого. Але чи завжди так відбувається? Спостерігаючи за тваринами, задоволеність яких не спонукає до активності, ми переконуємося, що це не так. Сита тварина, що перебуває в теплі й безпеці бажає одного – спокою. Людина може в подібній ситуації бажати розваг далеко не вищого порядку, а того ж рівня, але різноманітніше й вишуканіше.

Прагнення до патологічного і деструктивного спостерігається в людському середовищі часто через пересиченість і прагнення повністю вдоволених на базовому рівні людей відчувати себе на грані життя й смерті, на грані уразливості, усвідомлюючи при цьому, що все лише гра.

У кожному разі в основі людських вчинків лежить незадоволеність. І, як не дивно, часом незадоволеність пересиченням і спокоєм. У нас завжди залишається природна потреба в подоланні й перетворенні – зовнішнього або внутрішнього світу.

Але незалежно від поглядів на основи й природу волі всі дослідники згодні з тим, що вольовий вчинок – це не той, який відбувається від нудьги й пересичення, він завжди пов'язаний з розтратою ресурсів, які можна було б зберегти або витратити на щось біологічно доцільне й орієнтоване на задоволення тут і зараз. Самопримушення і владу над власними потягами часто уявляють як свободу вищого порядку, властиву винятково людині.

Для більшості дорослих людей самопримушення неприємне, болісне й викликає опір, як спадщина емоційних оцінок всякого насильства ззовні – батьківського, учительського, керівничого. Але доводиться визнати, що всякий розвиток і особистісне зростання пов'язані із прикладеним зусиллям і подоланням перешкод у спрямованості до мети, і з дискомфортом виходу зі спокою. І чим більше людина витрачає ресурсів на цьому шляху, тим більше її придбання, зрозуміло, якщо витрачає добровільно й відповідно до власного потенціалу.

Ніякі накопичення досвіду й знань не дадуть спокою, задоволеності й відчуття забезпеченого майбутнього, якщо вони залишаються всього лише накопиченнями.

Людина, схильна до накопичення й економії ресурсів на всіх рівнях, починаючи з фізичного, що найбільш спостережувано, навряд чи при необхідності буде здатна на якісь досягнення й активне перетворення себе й оточуючої дійсності на тому ж рівні, що й той, хто безжалісно витрачав, активно діючи. Схильний до ліні й ведучий малорухомий спосіб життя досить швидко стомиться при фізичному навантаженні, не стане інтелектуалом той, то

винятково накопичує інформацію, але не вирішує складних завдань, особистісне зростання неможливе там, де немає подолання своїх недосконалостей і вольового зусилля в прагненні віддавати, ділитися, підтримувати тих, хто слабший.

Говорячи про розвиток вольової саморегуляції, дослідники здебільшого мають на увазі цей процес у дитинстві. Зрозуміло, для ще несформованої особистості, прогноз набагато більш позитивний. Але усвідомлюватися проблема слабкості може бути в будь-якому віці, особливо в кризові й переломні періоди життя людини. Тому можливість позитивних змін повинна залишатися навіть у тому випадку, якщо дитинство залишилося далеко позаду. До речі, проблема інфантилізму, особистісної незрілості теж часто зв'язується з недостатнім розвитком вольових якостей.

М. Мюнстерберг, відзначаючи роль уваги й уявлення у формуванні довільних дій, писав, що слабка воля – це нездатність дитини довгостроково утримувати увагу на меті. За його думкою, не існує ніякої особливої вольової здібності, яку треба було б виправляти, немає ніякої особливої душевної сили, необхідної для переходу від уявлення мети до її здійснення. Увага, спрямована на намічену мету, – от що треба, на його думку, постійно вправляти.

Ф. Н. Гоноболін, В. І. Селіванов, А. Ц. Пуні й інші автори вважають, що вольові властивості особистості формуються в процесі діяльності. Тому для розвитку сили волі (вольових якостей) найчастіше пропонується шлях, що здається найбільш простим і логічним: якщо сила волі проявляється в подоланні перешкод і труднощів, то й шлях її розвитку йде через створення ситуацій, які вимагають такого подолання.

Говорячи про розвиток сили волі й вольових якостей, варто враховувати їхню багатокомпонентну структуру. Один з компонентів цієї структури – моральний компонент волі, по І. М. Сеченову, тобто ідеали, світогляд, моральні настанови – формується в процесі виховання, інші (наприклад, типологічні особливості властивостей нервової системи), як генетично визначені, не залежать від виховних впливів, і у дорослих людей практично не змінюються.

Звичайно ж, розвиток сили волі полягає не тільки у формуванні мотивів поведінки й діяльності, подібно тому, як це стверджує В. Е. Чудновський. Це й процес адаптації до небезпечної ситуації, що приводить до зниження гостроти виникаючих негативних емоційних станів, і оволодіння прийомами самостимулювання, і формування мотиву досягнення, і вироблення установки на подолання труднощів. Не виключена й можливість тренування власне вольового зусилля, хоча довести наявність такої можливості важко у зв'язку з тим, що немає методик виміру інтенсивності вольового зусилля.

Прояв сили волі в значній мірі обумовлено моральними мотивами людини. Наявність у людини цілісного світогляду й стійких переконань Л. І. Божович зв'язує не просто з вольовою регуляцією, а з вольовою організацією особистості людини.

Серед практиків зустрічається думка, що силу волі не потрібно розвивати, вона сама проявиться у людини, що має достатньо внутрішньої енергії, і веде

певний спосіб життя, тому, все що потрібно для посилення волі, це зміцнювати в собі наступні внутрішні якості особистості:

1. Самоконтроль – повне усвідомлення процесів усередині себе, своїх дій, слів, думок. Посилення самоконтролю досягається за допомогою постійного самоаналізу й дисципліни мислення.
2. Дисципліна – суворе виконання заздалегідь складеної програми дій, які внесені у план по досягненню певних цілей.
3. Відповідальність – прийняття зобов'язань за всі свої вчинки, слова, а так само їх наслідків.

Досить нетиповий підхід до розуміння волі можна зустріти у творця маршмеллоу-тесту Уолтера Мішела. Він стверджує, що вольові здібності, так само, як і будь-які інші, розвиваються, по суті, із задатків, які є вродженими й можуть проявлятися у різних людей в різному ступені.

На його думку, вольова саморегуляція починається зі здатності відкладати винагороду й опиратися спокусам, що є фундаментальною проблемою з моменту зародження людської цивілізації. Їй відведене центральне місце в історії спокуси Адама та Єви в садах Едему, і вона стала важливою темою в міркуваннях давньогрецьких філософів, які називали слабкість волі словом *akrasia*. Багато тисячоріч сила волі вважалася незмінною рисою характеру: або вона є, або немає. І люди зі слабкою волею ставали жертвами своєї натури й ситуації. Самоконтроль критичний для успішного досягнення довгострокових цілей. Він рівною мірою важливий для розвитку самовладання й здатності до співпереживання, необхідних для встановлення теплих відносин, що забезпечують взаємну підтримку. У. Мішел стверджує, що вольовий самоконтроль як «головна здібність», фундамент емоційного інтелекту, дуже важливий для життя, наповненого реальними здійсненнями.

Можна погодитися із цим автором у тім, що дійсно людина народжується зі схильністю до певних проявів вольового самоконтролю, що ґрунтується, можливо, на вроджених властивостях нервової системи, що буде розвиватися й формуватися все його дитинство, але є цілком коректуємим навіть у дорослому віці.

Вертаючись до поняття свободи, що, не будучи повною мірою психологічним, все ж пов'язане з розглянутою проблемою вольового самоконтролю, можна відзначити 4 можливі її прояви залежно від того, у внутрішній або зовнішній світ спрямований її вектор:

1 ~ Свобода пізнавати, розуміти й розвивати себе поза залежністю від зовнішніх впливів і в майже повній байдужності до них за умови невтручання зовнішнього у внутрішній світ.

2 ~ Свобода пізнавати й розвивати себе в пошуку власного місця в цьому світі (на більш високих рівнях – пошук смислу свого існування), для чого й зовнішній світ повинен стати об'єктом уваги й наукового або містичного пізнання. На цьому рівні прояву свободи людина може пристосуватися до жорсткості цього світу, прийняти необхідну форму, або метатися в пошуках "свого" комфортного місця.

3 ~ Свобода будувати взаємини із світом, не шукати відповідне своїй індивідуальності місце, але створювати його в побудові відносин з оточуючими.

4 ~ Свобода перетворювати й перекроювати навколишню дійсність під власні потреби й цілі. На цьому рівні свободи людина не шукає свого, не вибудовує "свій" комфортний простір, міняючи відносини, він творить комфортне для себе середовище з того, що знаходить у світі, часто незважаючи на цілі й побажання об'єктів своєї творчості.

Якщо уявити собі й описати індивідів, що володіють описаними свободами, вийдуть характеристики, схожі на описи знайомих нам темпераментів: спокійний, перебуваючий у внутрішньому світі флегматик, шукаючий своє місце у світі, меланхолік, сангвінік, здатний легко будувати й руйнувати зв'язки та відносини зі світом, і активно змінюючий дійсність холерик. Від флегматика до холерика росте схильність до вольових перетворень у зовнішньому світі: схильність до ризику, сміливості, рішучості, наполегливості. І навпаки, схильність до внутрішніх вольових перетворень і самовизначення росте в протилежну сторону: схильність до терпіння, самоконтролю, самовиховання. Тому у вихованні вольових якостей особистості варто було б урахувати те, що деякі з них потребують у зростаючій особистості саме формування, і домогтися позитивного результату в цьому буде набагато складніше, ніж у випадку з іншими якостями, які потрібно тільки розвивати й стимулювати їх свідоме застосування. Було б недоцільно витратити час на навчання терпінню флегматика й рішучості – холерика.

Флегматик, що методично займається внутрішніми побудовами, реагує на зовнішній світ остільки, оскільки той постійно намагається взяти його штурмом. Взаємодія часто полягає в опорі й запереченні залежності, індиферентності й установленні якогось ставлення до того, що відбувається зовні.

Меланхолік, будує себе у зв'язку з вимогами зовнішнього світу, приводить себе у відповідність, шукає своє місце, уникаючи ворожого і відчуженого, шукає осмисленості й виправдань свого існування.

Сангвінік – будує відносини із зовнішнім світом, приводить у відповідність свої стильові поведінкові особливості, тобто зовнішнє оформлення особистості для встановлення зручних і комфортних зв'язків. Він позитивний і відкритий, може бути нав'язливим, але не схильним до насильства.

Холерик, той, хто сміливо перекроює світ по своїх мірках, активний і перетворюючий, у собі він готовий змінити для оптимізації ситуації хіба тільки ставлення до власних вчинків. Холерикам, імовірно, легше зробити помилку й виправити її потім, ніж зупинитися у своєму вольовому пориві.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи вищесказане, можна прийти до висновку, що всякому рівню прояву свободи відповідає своя природна властивість, що у психології традиційно називається вольовою, але, по суті, прояв її не вимагає практично ніякого вольового зусилля. Так для флегматика це терпіння, для меланхоліка – поступливість, для

сангвініка – легкість проявів ініціативи в здійсненні добрих вчинків, для холерика – сила й рішучість у перетворенні дійсності. Але й дійсно вольовою якістю, що вимагає прориву й подолання своєї природної обмеженості, буде для кожного своє: для флегматика – здатність вийти зі стану спокою й перемогти свою інерційність, для меланхоліка – перемогти свій страх і тривогу, не бігти «від», а прагнути «до», для сангвініка – перебороти свою мінливість і несталість, прийняти форму й знайти стрижень, що не змінюється залежно від ситуації й множинності стосунків. Для холерика це терпіння й смиренність із тим, що далеко не все вимагає його втручання, звернути свій погляд усередину й "знайти себе обмеженим" .... (Августин Аврелій)

Здатність до самоконтролю не гарантує життєвих успіхів і безхмарного майбутнього, але набагато підвищує шанси на досягнення таких результатів, допомагаючи нам робити важкий вибір і докладати необхідних зусиль. Її прояви залежать не тільки від наших умінь, але й від засвоєння цілей і цінностей, що визначають наш шлях, а також мотивації, що повинна бути досить сильною для подолання нас очікуючих перешкод.

Література

1. Ильин Е.П. Психология воли [Текст] / Е.П. Ильин. – СПб: Питер, 2009. – 368 с.
2. Иванников В. А. Психологические механизмы волевой регуляции: Учебное пособие [Текст] / В. А.Иванников. – М.: Просвещение, 1998. – 279 с.
3. Мишел У. Развитие силы воли [Текст] / У. Мишел. М.: ООО «Манн, Иванов и Фербер», 2015 г. – 534 с.
4. Лазурский А. Ф. Волевые процессы / А. Ф. Лазурский. Избранные труды по общей психологии. Психология общая и экспериментальная. СПб., 2001г. – 575 с.
5. Селиванов В. И. К вопросу о понятии воли в психологии // Ученые записки Рязанского ГПИ. Т. 59. Проблемы формирования личности и волевой процесс. Рязань, 1968. – С. 36-48

В статье рассматривается проблема определения общих психофизиологических и врожденных основ волевой саморегуляции. Описана потребность в преодолении внутренних и внешних препятствий, присущая живым существам, в частности животным и человеку в наибольшей степени, на всех уровнях их потребностей. Сделана попытка соединить философское понимание свободы и ее направленности с проявлениями и видами волевой саморегуляции в пределах разных темпераментов.

Ключевые слова: *воля и свобода; волевая саморегуляция; потребность в преодолении, волевые качества, присущие разным темпераментам.*

The article considers the problem of determining General physiological and innate bases of volitional self-regulation. Described the need to overcome internal and external obstacles inherent in living beings, in particular animals and humans to the greatest extent, at all levels of their needs. Made an attempt to combine the

philosophical understanding of freedom and its orientation with manifestations and types of volitional self-regulation within different temperaments.

Keywords: *will and freedom, volitional self-regulation; the need to overcome, strong-willed qualities of different temperaments.*

УДК 378.09

ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА

Булавінцева О.М.

У статті схарактеризовано сутність, зміст і структуру професійної педагогічної творчості вчителя. Сутність поняття творчості педагога розкрито через основні її характерологічні особливості. Обґрунтовано актуальність розвитку професійної творчості вчителя.

Ключові слова: *творчість, педагогічна творчість, основні характеристики творчості вчителя.*

Постановка проблеми. Процеси гуманізації, демократизації освіти обумовлюють необхідність пошуку нестандартних форм і методів взаємодії школи, сім'ї та громадськості у створенні необхідних умов для розкриття творчих можливостей дитини в освітньому середовищі, вимагаючи від учителя вміння працювати у творчому режимі, постійно вдосконалювати свою професійну діяльність, створювати власну творчу лабораторію, спрямовувати викладання навчальних курсів на розвиток творчих можливостей учнів, їх талантів і здібностей.

Між тим, сьогодні керівники шкіл, учителі не мають надійних і зручних методик оцінювання творчих можливостей учнів у процесі навчання та діагностики прояву педагогічної творчості вчителя у процесі реалізації ним професійних функцій. За таких умов, як свідчать результати наукових досліджень [2, 3], діяльність учителя в зазначених напрямках відбувається, як правило, інтуїтивно, а питома вага часу, який відводиться в навчально-виховному процесі на організацію творчої навчальної діяльності учнів та розвиток власної педагогічної творчості є досить незначною. Причиною цього явища є недостатньо розвинуте в педагогів творче мислення, потреба в самовдосконаленні, існуюча система підготовки до педагогічної творчості, що є неадекватною сучасним вимогам.

Таким чином, існує протиріччя між вимогами до педагогічної праці, що повинна бути індивідуально творчою, та типовою, заформалізованою професійною підготовкою як майбутнього педагога до його професійної діяльності, так і працюючого вчителя до реалізації ним творчого педагогічного процесу.

Відтак, стимулювання педагогічної творчості, створення умов для розвитку творчого потенціалу вчителів – одна з важливих задач в управлінні педагогічним колективом сучасної школи. Необхідно створювати такі умови, за яких кожен керівник і учитель могли б найбільш повно розкрити свої здібності,